

Pirteän vanhuksen juhlakirjat

William H. Swatos, Jr. & Lutz Kaelber (toim.): The Protestant Ethic Turns 100. Essays on the Centenary of the Weber Thesis. Paradigm Publishers, Boulder & London 2005. 233 s.

Wolfgang Schluchter & Friedrich Wilhelm Graf (toim.): Asketischer Protestantismus und der „Geist“ des modernen Kapitalismus. Mohr Siebeck, Tübingen 2005. 311 s.

Max Weberin essee protestanttisen talousetiikan ja kapitalismin ”hengen” suhteesta täytti hiljattain sata vuotta. Sehän ilmestyi ensimmäisen kerran Weberin, Werner Sombartin ja Edgar Jaffen toimittamassa ja viimeksi mainitun omittamassa aikakauslehdessä vuosina 1904 ja 1905. Esseestä on äskettäin ilmestynyt sekä ranskaksi että englanniksi kaksikin uutta käännöstä, mikä osoittaa vanhuksen yllättävää elinvoimaa. Käännösten runsaus viitanee siihen, että sitä on vihdoinkin alettu lukea tarkemmin eikä vain käytetty inspiraation lähteenä uusille ideoille. Samalla etenkin uusissa englanninkielisissä käännöksissä on voitu purkaa sosiologi Talcott Parsonsin vuoden 1930 käännöksellään luomia tulkitakehyksiä.

Ensin mainitun syntymäpäiväkirjan toimittajat ja pääosa kirjoittajista ovat Yhdysvalloista, toisen Saksasta. Teoksissa näkyy hyvin se ero, joka uskonnolla nykyisin on amerikkalaisessa ja eurooppalaisessa julkisessa elämässä. Tämä ero on viime vuosina alkanut vaikuttaa myös siihen, miten Weberin esseetä luetaan. Amerikkalaisen kokoelman vahvoja puolia on Webe-

rin esseen lopun yhteiskuntakriittisyyden huomioiminen. Yleensä tähän asenteeseen on viitattu termillä rautahäkki (*iron cage*), josta Weber puhui modernia elämää ahdistavana ”teräksenlujana kotelona”. Kriittisen Weberin vilauttaminen on osaltaan parsonsilaisen vastaanoton hylkäämistä ja vapautumista kylmän sodan aikaisista asenteista. Toinen amerikkalaisessa kokoelmassa näkyvä uusi piirre on se, että niin moni on jo löytänyt Weberin muut kapitalismin henkeä käsittelevät tekstit, etenkin esseen *Protestanttiset lahkot ja kapitalismin ”henki”* ja Weberin omat puheenvuorot esseestä Saksassa ennen ensimmäistä maailmansotaa käydyssä väittelyssä. Niiden huomioon ottaminen tekee paljon vaikeammaksi vanhan tulkinnan esseestä tekstinä, jossa väitettäisiin puritanismia kapitalismin syyksi tai synnyttäjäksi. Jostain syystä tämä väärinkäsitys, jota tavallisesti nimitetään Weber-teesiksi, on livahtanut amerikkalaisen kokoelman alaotsikkoon ilman ironiaa. Ehkä se saa oikeutuksensa siitä, että myös väärinkäsitys on satavuotias ja voi edelleen hyvin etenkin anglosaksisessa Weber-kirjallisuudessa.

Yhteistä näissä kahdessa kokoelmassa on Max ja Marianne Weberin syksyllä 1904 Yhdysvaltoihin tekemän yli kolmikuukautisen matkan tutkiminen. Lawrence A. Scaff kertoo Max Weberin yksin tekemästä matkaosuudesta ”villiin länteen”, Oklahomaan ja intiaaniterritorioiden alueelle. Niin ikään amerikkalainen Guenther Roth puolestaan kertoo Weberin suvun suhteista New Yorkin saksalaissiirtolaisten merkkihenkilöihin. Näissä artikkeleissa tuodaan esille paljon niitä aspekteja, joita Marianne Weber ei pystynyt tai halunnut miehestään laatimassa elämäkerrassa korostaa. Juuri tämä matka, jonka alkusysäys oli kutsu osallistumaan Chicagon maailmannäyttelyn tieteelliseen ohjelmaan, synnytti Weberin toisen esseen kapitalismin hengestä. Kukaan ei ole vielä ymmärtänyt kääntää tätä esseetä suomeksi. Yhdysvaltoihin Weber kutsuttiin kuitenkin maatalouskysymyksen perehtyneenä taloustieteilijänä, sillä matkan aikana Protestanttinen etiikka -esseen ensimmäinen osa oli vasta painossa, eikä siitä voinut tietää kuin kirjoittajan lähipiiri.

Saksalaisessa syntymäpäivä-

kirjassa on heti otsikosta lähtien selkeämpi ote juhlittavaan tekstiin. Vain harva saksalainen Weber-tutkija on enää viime vuosina keskustellut Weber-teesistä, vaikka lipsahduksia toki sattuu. Sellainen on tottumuksen voima. Weber-teesi elää kyllä Saksassakin edelleen esimerkiksi esseen markkinoinnissa. Edelleen myynnissä olevan 1990-luvun alussa huolellisesti toimitetun esseen laitoksen takakansitekstissä kerrotaan esseen ”tulleen kuuluisaksi marxilaiselle historiateorialle vastakkaisena kantana”. Taustalla on sellainen Weber-tulkinta, että protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki olisivat hänelle vain aatteellisia, ”henkisiä” voimia, joiden ansioista kapitalismin synty oli mahdollinen. Todellisuudessa Weber puhui näistä eetoksista elämäntapoina tai elämäntyyleinä ja piti tärkeimpinä kapitalismin syinä taloudellisia, poliittisia ja maantieteellisiä tekijöitä.

Saksalaisen kokoelman kiinnostavimpia tekstejä ovat Hubert Treiberin lähes 100-sivuinen selvitys Heidelbergissä vuosina 1904–1909 toimineesta Eranos-keskustelupiiristä ja Friedemann Voigtin analyysi Protestanttinen etiikka -esseen ”esi- ja vastakuvista”. Eranospiiri oli heidelbergiläisen akateemisen kerman päivälliskerho, jossa vanhojen kielten ja muinaisten kulttuurien asiantuntijat nauttivat illalliskorttia vastaan hyvästä ruuasta ja uusista tutkimustuloksista. Selvitys osoittaa, miten paljon Weberin tarvitsemaa asiantuntevaa tukea ja keskusteluapua lähipiirissä oli. Monet tämän piirin esitelmöitsijöistä esiintyvät myöhemmin tiuhaan Weberin analyysissä maailmanuskontojen talouseettisistä opeista. Omasta pro-

jektistaan Weber puhui Eranospiirissä helmikuussa 1905 esseen toisen osan ollessa valmistumassa painoon.

Voigtin artikkeli puolestaan rakentaa luokittelun sille, miten 1900-luvun alun saksalaisessa keskustelussa eri tutkijat tulkitsivat yhteyden protestanttisuuden tai kristillisyyden ja modernin yhteiskuntaelämän välille. Voigtilla on kolme erilaista vaihtoehtoa. Sosiaalishistorioitsija Eberhard Gothein ja taloushistorioitsija Werner Sombart ehdottivat geneettistä (syy-seuraus) suhdetta protestanttisuuden ja modernin kapitalismin välille. Molemmat olivat jo ennen Weberin esseen ilmestymistä esittäneet tulkintansa, joka muistutti 1600-luvulta saakka tunnettua hokemaa siitä, että protestanttisuus sopi katolisuuutta paremmin yhteen liiketoiminnan kanssa. Tätä ajatusta voi pitää vastakuvana Weberille, vaikka hänen kirjoituksistaan syntynyt kuva tulkitsee juuri tämän sombartilaisen ajatuksen yleensä Weberin vuosina 1904–1905 esittämäksi uudeksi ideaksi (Weber-teesiksi). Voigtin artikkelin tekemää vaikutusta heikentää hieman se, että kirjoittaja itsekin sortuu kerran (sivulla 174) – luonnehtiessaan lyhyesti Protestanttinen etiikka -esseen pääväitettämää – samastamaan sen Sombartin niin sanottuun Weber-teesiin. Toinen vertailukohde Protestanttinen etiikka -esseelle on sosiologi Georg Simmelin ja oikeushistorioitsija Georg Jellinekin korostama yhteys kristillisen ja modernin yksilöllisyyden välillä. Metodologisesti, vaikkakaan ei sisällöllisesti, näissä kaavailuissa ollaan jo lähempänä Weberiä. Sinänsä modernin käsittäminen yksilöllisyyden syntymisen tai lisääntymi-

sen kautta muistuttaa vanhempaa kulttuurihistoriallista ideaa renessanssin kulttuurivaikutuksesta (Jacob Burckhardt).

Kolmas Voigtin esiin nostama suhde protestanttisuuden ja modernin elämän välillä onkin siten uskontotieteilijä Ernst Troeltschin ja taloustieteilijä Max Weberin esittämä idea yhteydestä uskontokunnan ja elämäntavan (*Lebensführung*) välillä. Tämä artikkeli ja sitä seuraavat kolme muuta tekstiä rakentavat kiinnostavia yhteyksiä ja vertailuja Troeltschin ja Weberin ajattelun välille. Näiden tekstien kautta tulee aiempaa herkemmin näkyviin 1900-luvun alun saksalaisen modernia kapitalismia koskevan akateemisen keskustelun laajempi kulttuurihistoriallinen viritys. Enää ei modernin maailman lähtökohdaksi kelvanut renessanssin Italian korkeakulttuuri eikä ranskalainen valistus kumousaatteineen. Lähtökohtaa etsittiin saksalaiselta maa-perältä, uskonpuhdistuksesta vironneista ja Hollantiin, Sveitsiin, Englantiin ja Yhdysvaltoihin asti levinneistä kulttuurivaikutuksista. Ensimmäinen maailmansota ja sitä seuranneet katastrofit tekivät saksalaisesta itsetunnosta kuitenkin muulle maailmalle vastenmielisen ja pelottavan. Siksi tästä loistavasta keskustelusta onkin jäänyt jäljelle vain vähiten uhoileva puheenvuoro, Weberin kaksi esseettä kapitalismin hengestä.

Matti Peltonen